

ภาพ: อภิรักษ์นง

นกเงือก สัญลักษณ์แห่งรักแท้

■ เรื่อง... ปอย

หนึ่งในกิจกรรมหลักที่จัดขึ้นเป็นประจำทุกๆ ปี ตั้งแต่ปี 2544 เป็นต้นมา เพื่อระดมทุนสำหรับการศึกษาวิจัยและอนุรักษ์นกเงือกให้อยู่คู่ผืนป่าไทยตลอดไป โดยมีเจ้าภาพหลัก เสื้อผ้า สอร์สนิลล์ อินเทอร์เน็ตชั้นนำ (แบรนด์แฟชั่นในเครือ ไอ.ซี.ซี.อินเทอร์เน็ตเนชั่นแนล) ร่วมกับมูลนิธิศึกษาวิจัยนกเงือก คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ได้ร่วมกันจัดงาน “วันรักนกเงือก” ปีนี้จัดขึ้นในแนวคิด “รวมใจให้นกเงือก” เมื่อวันศุกร์ที่ผ่านมา ที่สวนนกเงือก คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล มีทั้งสาระความรู้และบันเทิง เช่น ฟังเสวนา-ชมนิทรรศการเกี่ยวกับสถานการณ์นกเงือกที่มีจำนวนน้อยเหลือไม่กี่พันตัว

คนร่วมงานได้เล่นเกม ขี้อปปิ้งเสื้อลวดลายนกเงือกฝีมือเหล่าดารานักกร้อง คนดัง อาทิ แวร์ โซว และน้องคนดี พงษ์สิทธิ์ คำภีร์ สหรัถ สังคปรีชา จอห์น หนูไว

แสงทอง เกตุอุทอง นำรายได้สมทบทุน “มูลนิธิศึกษาวิจัยนกเงือก” ชมรมนิคอนเสิร์ต “รวมใจให้นกเงือก” สินเจริญ บราเธอร์ส โยคี เพลย์บอย บอย-ตรัย ภูมิรัตน

จัดเป็นงานวันรวมพลคนรักนกเงือก บรรยากาศคึกคัก ซึ่งได้จัดเจอกันที่เก่าเวลาเดิมทุกๆ ปี แล้วถ้าเทียบกับเมื่อหลายสิบปีก่อน คนไทยแทบจะไม่รู้จักเรื่องราวของ “นกเงือก” แต่มาวันนี้แทบไม่มีใครไม่รู้จักนกแห่งสัญลักษณ์ของ “รักแท้” ชนิดนี้

สถานการณ์นกเงือกในไทย

“ทำไมนกเงือกจึงขึ้นบัญชีสัตว์ใกล้สูญพันธุ์...?” นักวิจัยระดับโลกได้ชื่อว่า “มารดาแห่งนกเงือก” (Great Mother of the Hombills) ศ.เกียรติคุณ ดร.ฟิลโล พูลสวัสดิ์ ผู้ก่อให้เกิดการขับเคลื่อนทางสังคมเพื่อการคุ้มครอง-อนุรักษ์นกเงือกและธรรมชาติ ฟิลโลได้รับพระราชทานเหรียญคุณงามิลาฯ เข็มศิลปวิทยา สาขาวิทยาศาสตร์ ประจำปี 2550 จากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และเป็นคนไทยคนแรกที่ได้รับรางวัลด้านการอนุรักษ์

ธรรมชาติระดับโลกถึง 2 รางวัล เมื่อปี 2549 คือ The 2006 Rolex Awards for Enterprises จาก Rolex SA สวิตเซอร์แลนด์ และ The 52nd Annual Chevron Conservation Awards จาก Chevron Corporation สหรัฐอเมริกา ให้คำตอบในการทำงานกว่า 20 ปี

ฟิลโลให้ความรู้เกี่ยวกับสถานการณ์ของ “นกเงือก” ปัจจุบันนกเงือกในประเทศไทยมีทั้งหมด 13 สายพันธุ์ จากทั้งหมด 50 กว่าสายพันธุ์ที่มีอยู่ทั่วโลก ส่วนใหญ่กระจายตัวอยู่ในผืนป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ โดยเฉพาะผืนป่าอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ อุทยานแห่งชาติห้วยขาแข้ง และอุทยานแห่งชาติภูโต-สุโขงป่าดึกดำบรรพ์ นกเงือกจึงเป็นดัชนีชี้วัดความอุดมสมบูรณ์ของป่าที่สำคัญอีกตัวหนึ่ง

“นกเงือกปากย่น และนกเงือกดำ สองพันธุ์นี้เสี่ยงใกล้สูญพันธุ์อย่างยิ่งเพราะอาศัยอยู่ในป่าที่ราบต่ำ จำนวนพันธุ์ละ 20 กว่าตัวเท่านั้นเองคะ ซึ่งประชากรที่จะอยู่รอดปลอดภัยสืบสายพันธุ์ได้นั้นจะต้องไม่น้อยกว่า 500 ตัว ก็ยากที่จะบอกได้ว่าวันนี้นกชนิดนี้มีอยู่ที่ตัวนะคะ เพราะป่าแต่ละแห่งอุดมสมบูรณ์ต่างกันไป จะบอกว่าเขาใหญ่นกเงือกจำนวนเท่านี้ ไปรวมกับป่าห้วยขาแข้งอีกเท่านั้น วัดจำนวนแบบนี้ไม่ได้คะ ดิฉันอย่างเช่นในเขาใหญ่มี 18 ตัว/ตร.กม. ห้วยขาแข้งมี 21 ตัว/ตร.กม. อุทยานแห่งชาติภูโต-สุโขงป่าดึกดำบรรพ์ ราว 10 ตัว/ตร.กม. เพราะป่าขนาดเล็กในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ (ปัตตานี นราธิวาส และยะลา)

นกอีกรหัสโพรงเทียม

ป่าไม้ถูกทำลายทำให้รังของนกอีกรหัสหายไปด้วยคะ และลูกนกก็ถูกล่าไปขายซึ่งเป็นสองสาเหตุของการสูญพันธุ์ ดิฉันทำงานวิจัยตั้งแต่ในเรื่องสถานที่นกอีกรหัสทำรัง ชนิดของต้นไม้ที่ทำรัง การเริ่มทำวิจัยเมื่อปี 2537 ก็ชักชวนชาวบ้านเข้ามาช่วยเก็บข้อมูลทางวิชาการ และได้ชักจูงชาวบ้านให้เลิกนำลูกนกอีกรหัสไปขายแล้วมาช่วยกันอนุรักษ์ สร้างทีมงานทำงานร่วมกับชาวบ้านเก็บข้อมูลทางชีววิทยาและนิเวศวิทยาที่เป็นประโยชน์ในป่าพื้นที่นั้นๆ ระยะเวลา ประชาชนในพื้นที่ได้หาความรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ เผื่อระวังในทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ที่มีอยู่ให้คงอยู่

ต่อไป และดำเนินการในด้านการประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ความรู้โดยใช้นกอีกรหัสเป็นสื่อกลางในการทำงาน” พิไล กล่าว

โครงการชุมชนอนุรักษ์นกอีกรหัสที่อกเขาบูโด เริ่มตั้งแต่ ปี 2537 การทำงานร่วม 20 ปี ปัจจุบันมีชาวบ้าน 20 คน กลุ่มคนรุ่นใหม่ 5 คน และมีเยาวชนอาสาสมัครช่วยเก็บข้อมูลอีก 5 คน รวม 30 คน ช่วยกันเผื่อระวังนกอีกรหัส ดูแลโพรงรังนกอีกรหัส 203 โพรงรัง และช่วยนักวิจัยเก็บข้อมูลทางวิชาการ ช่วยกันซ่อมแซมโพรงรัง ติดตั้งโพรงเทียม และสำรวจกล้าไม้พืชอาหารของนกอีกรหัสบนที่อกเขาบูโด ในเวลา 22 ปี ได้ลูกนกออกสู่ธรรมชาติ

649 ตัว

“ก้าวต่อไปคือมุ่งทำงานวิจัยในเรื่องเส้นทางอพยพคะ ติดตามการอพยพของนกอีกรหัสข้ามป่ากเรียบ ตั้งแต่เดือน พ.ค. 2556-ม.ค.ปีนี้ พบว่า นกอีกรหัสข้ามป่ากเรียบบินอพยพจากเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง เรื่อยลงไปทางผืนป่าตะวันตก เข้าเขตประเทศเมียนมา ผ่านลงไปทางภาคใต้ของไทยจนถึงประเทศมาเลเซีย และเมื่อฤดูทำรังของนกอีกรหัสเริ่มขึ้นทุกปีในเดือน ม.ค. นกอีกรหัสก็จะบินกลับมาประเทศไทย เพื่อทำรังในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ซึ่งการติดตามเส้นทางอพยพของนกอีกรหัส จะทำให้เราทราบขอบเขตแนวในการใช้ประโยชน์พื้นที่ การหากินของนกอีกรหัส รวมถึงการวิเคราะห์หาพื้นที่อาศัยที่เหมาะสมต่อการอยู่อาศัยของนกอีกรหัสในอนาคต ซึ่งจะเป็นข้อมูลสำคัญสำหรับการศึกษาแนวเชื่อมต่อผืนป่าเพื่อเป็นการจัดการผืนป่ามรดกโลกต่อไปในอนาคต

และปีนี้ก็มีกลุ่มนักศึกษาปริญญาโทเข้ามาศึกษาลักษณะป่าห้วยขาแข้ง ทำวิทยานิพนธ์เรื่องอาหารของแต่ละป่า หาสารเหตุทำไมนกจึงอพยพซึ่งคำตอบก็คือมันบินไปหาอาหารที่อุดมสมบูรณ์กว่าในป่าแห่งใหม่” พิไล กล่าว

ฟิล ลอพันธ์ทำงาน

เดือนแห่งความรักเริ่มสร้างรัง

นกเงือกเป็นนกจับคู่ “ผัวเดียวเมียเดียว” มีความโดดเด่นเฉพาะตัวไม่เหมือนนกอื่นใด ฤดูทำรังของนกเงือกเริ่มต้นราวเดือน ม.ค.-ก.พ. ระยะนั้นนกเงือกจะแยกจากฝูง ตัวผู้เสาะหาโพรงรัง ตัวเมียมักจะติดตามไปด้วย ไปไหนไปเป็นคู่

เมื่อได้โพรงที่เหมาะสมแล้วตัวเมียมักจะเข้าไปในโพรงกะเทาะวัสดุปิดรังเก่าๆ ออกทิ้ง จากนั้นเมื่อกจะทำความสะดวกภายในโพรงด้วยการคาบเศษเมล็ดผลไม้เก่าของฤดูก่อน เศษขนเก่าโยนทิ้งแล้วเริ่มเปิดปากโพรงใหม่ วัสดุที่ปิดโพรง ได้แก่ เศษไม้ ดิน ผสมกับมูลของตัวเมียเอง ร่วมกับอาหารที่สำรองออกมาแล้ว พอกปากโพรงที่เรียบเสมือนประตู โดยใช้จะงอยปากด้านข้างตีให้ติดกัน เมื่อแห้งวัสดุนี้จะแข็งและเหนียวมาก

ระหว่างการปิดปากโพรงของตัวเมีย นกเงือกตัวผู้อาจหาวัสดุ เช่น ดิน หรือเปลือกไม้มาให้ แล้วแต่ชนิดของนกเงือก เช่น นกกก ใช้เปลือกไม้ เศษไม้ผุ แต่ไม่ใช่ดินเลย แต่นกแก๊กจะใช้ดินเป็นส่วนใหญ่ นอกจากจะหาวัสดุมาให้ นกเงือกตัวผู้จะคอยเฝ้าเป็นเพื่อนอยู่ใกล้ๆ โพรงรังเกือบตลอดเวลา และคอยป้อนอาหาร เมื่อตัวเมียออกจากโพรงหลังจากทำงานปิดโพรงในแต่ละวัน

“นอกจากจะถึงวัยสืบพันธุ์ต้องมีอายุ 4-5 ปี จับคู่เข้าโพรงกันไปแล้วก็เข้าใจว่าจะได้ลูกนกขนาด ๓-๔ กก. เช่น นกเงือกพันธุ์กรก มีลูกได้ครั้งละ 1 ตัวเท่านั้นคะ นี่เป็นอีกสาเหตุที่ขยายพันธุ์ได้ช้า ส่วนนกขนาดเล็กก็มีลูก 2-3 ตัวเท่านั้น ดิฉันทำงานตั้งแต่ปี 2527 ประทับใจการดำรงชีวิตของเขาที่เป็นนกชนิดเดียวที่สร้างปิดโพรงตัวผู้ออกไปอาหารมาป้อนให้ลูกเมีย ถ้าตัวผู้ถูกล่า ตัวเมียอยู่ในโพรงปิดกับลูกนกก็อาจตาย ซึ่งเรื่องนี้เราช่วยแทบไม่ได้เลยนะคะ เราเคยเอาอาหารป้อนขึ้นไปป้อน แม่ แต่ก็ตายทั้ง เพราะตัวเมียเขาไม่รับอาหารจากคนแปลกหน้า” ฟิล กล่าว

โดยปกตินกเงือกจะใช้โพรงเดิมทุกๆ ปี หากโพรงนั้นยังคงสภาพที่เหมาะสมอยู่ต่อไป แต่เมื่อป่าไม้ถูกทำลาย รังรักครอบครัวสุดอบอุ่นก็หายไปด้วย

อีกงานหนึ่งก็คือการสร้างรังเทียม “รัง” ของนกเงือกก็คือโพรงไม้ขนาดใหญ่ ซึ่งพบได้บ่อยในต้นไม้วงศ์ไม้ยาง (Dipterocarpaceae) มากที่สุด เพราะขนาดของต้นไม้ที่มีโพรงใหญ่พอที่นกเงือกจะทำรังได้นั้นมีเส้นรอบวงเฉลี่ยไม่ต่ำกว่า 3 เมตร ในเมื่อนกเงือกไม่สามารถเจาะโพรงรังเองได้เหมือนนกหัวขวาน จึงต้องหากโพรงไม้ในธรรมชาติที่เหมาะสม ขนาดที่เหมาะสมของปากโพรง เพียงพอที่นกเงือกตัวเมียจะเบียดตัวผ่านเข้าไปได้ มีเพดานสูงเพื่อการไหลเวียนของอากาศภายในโพรงได้ดี พื้นโพรงรังไม่ลึกจากขอบโพรงตอนล่างมากนัก เนื้อที่ภายในโพรงใหญ่พอที่แม่และลูกจะอยู่ได้อย่างไม่แออัด

ฟิล กล่าวว่า การทำงานนี้มีค่าใช้จ่ายสำหรับเงินเดือนที่งานมูลนิธิศึกษาวิจัยนกเงือก ราวเดือนละกว่า 3 แสนบาท และปีละกว่า 5 ล้านบาท โดยมีองค์กรใหญ่ให้การสนับสนุนการทำงาน แต่ในเวลานี้ได้ถอนตัวไป การระดมเงินบริจาคจากประชาชนทั่วไป และร่วมกับบริษัทเอกชนทำเอาเวนต์เล็กๆ อบอุ่นๆ เช่นงานในวันนี้จึงเกิดขึ้นเพื่อหาทุนในการทำงานต่อไป **PT**

‘ช่วยกันอุปการะครอบครัวนกเงือก’

ผลิตภัณฑ์เครื่องแต่งกายคู่รัก ฮอเบิร์นบิลล์ (Hornbill International) เห็นถึงความสำคัญของการอนุรักษ์นกเงือก จึงกำหนดให้วันที่ 13 ก.พ. ของทุกปีคือ “วันรักนกเงือก” ตั้งแต่ปี 2544 เป็นต้นมา และจัดกิจกรรมหารายได้สมทบทุน “มูลนิธิศึกษาวิจัยนกเงือก” ให้มีรายได้เพียงพอดำเนินงานศึกษาวิจัยต่อไปได้อย่างยั่งยืน ผู้ครุฑธาใน การทำงานและอยากแบ่งเบาภาระค่าใช้จ่ายต่างๆ ที่เกิดขึ้นในมูลนิธิ ได้แก่

- เพื่อใช้เป็นทุนวิจัยในการเก็บข้อมูลสถานภาพการขยายพันธุ์ของนกเงือก
- เพื่อใช้ในการซ่อมแซมและปรับปรุงโพรงรัง เพิ่มโอกาสในการขยายพันธุ์ของนกเงือก โดยการปรับปรุงเป็น “โพรงเทียม”
- เพื่อใช้ในการติดตามการใช้พื้นที่สำคัญของนกเงือก ตามแนวเส้นทางที่นกเงือกอพยพ เพื่อการจัดการผืนป่าอนุรักษ์ในอนาคตได้อย่างถูกต้อง
- เพื่อให้ชุมชนและชาวบ้านที่เคยเป็นพรานล่านกเงือก หันมาช่วยกันดูแลนกเงือก ให้เป็น “มรดกของชุมชน” สืบต่อไปถึงลูกหลาน
- เพื่อใช้ในการเผยแพร่ความรู้ ปลูกจิตสำนึกให้นักเรียน-ชุมชนใกล้เคียงป่า ช่วยกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

ร่วมสมทบทุนเพียง 2,000 บาท/ปีสำหรับเป็นค่าใช้จ่ายให้ “นกเงือก 1 ตัว” (ถ้ามีกำลังทรัพย์มากสามารถช่วยเหลือ “นกเงือก” ได้มากกว่า 1 ตัว หรือตามกำลังทรัพย์) ซึ่งปัจจุบันสถานการณ์ของนกเงือกไทยต้องการสนับสนุนค่าใช้จ่ายรวมทั้งสิ้น 3,910 ตัว เพื่อการช่วยยื้ออายุนกเงือกให้มีชีวิตที่ยืนยาวโดยไม่สูญพันธุ์ อีกทั้งยังช่วยรักษาสมดุลของระบบนิเวศวิทยาของป่าให้เป็นป่าที่สมบูรณ์คู่ธรรมชาติต่อไปได้อย่างยั่งยืน